

پهله قازی نووسه رانی ته نك ئه ندیش له گهره لاوژی نه زانی و چلکاوخوری دهسه لاتدا

ههژین

بهشی یه که م*

له پاش شکستی ههر راپه پینیک، جه ماوهر تووشی نائومی دی ده بیت. پاش ههر داچله کانیک نائومی دی به که قولتر ده بیته وه. به لام به پیچه وانه ی باری پیشوو، چونکه له باری دووهدا نائومی دی بوون به رامبه ر توانای خود نییه، به لگو به رامبه ر هیزیکی ده ره کییه که پشتی پی به ستراوه. ئه م نائومی دی به کاتیک به رجه سته ده بیت، که ته مومژی خوشباوهری چین و تویره کانی کومه لگه به رامبه ر هیزیک که پیا نوابوو نوینه رایه تیان ده کات، ده ره ویته وه و لیره وه له وئ ده رگیری له نیوان جه ماوهر و دهسه لاتدا سه ره له ده دات. ئه م نائومی دی به یان به ره وه گه رانه وه بو خود ریچکه ده به ستیت، خو پیشاندان و راپه رینه کانی رانیه و که لار و هه له بجه و سلیمانی و تد، به ره می ئه و نائومی دی به ن.

کومه لگه ی کوردستان ریک له م سه روبه نده دایه و چین و تویره بنده سته کانی خه ریکی ناسینه وه ی روخساری راسته قینه ی چین و تویره مشه خور و سه رده سته کانی، که له پشت دیوجامه ی به رزه وه ندی دروزنانه ی نه ته وه و نیشتمانه وه فریوی ده دن. سه رده میک که کومه لگه ی کوردستان به سه ری ده بات، ریک هاوشیوه ی بومولیلی ده مه وه بیانه و ناوه پوکی دروشمه بریقه داره کانی چه ته کانی شه وه له ده رکه وتندایه.

نیتر با ئه وانه ی که هیشتا که بی شه رمانه پاگه نده ی هاوبه رزه وه ند بوونی گشت چین و تویره کانی کومه لگه ده که ن، با له سه ر زه مینی که توار وه لامی هاوبه رزه وه ندیتی نوینه رانی نه ته وه و ئه نفالکه ران، گولله ی نوینه رانی نه ته وه له جه سته ی ره شوپوتانی کومه لگه و دادخوازاندا بده نه وه! ئایا ده توانن پاساوی کوشتوپر و ناوه دانکردنه وه ی سیاچاله کان به خو پیشاندان به به قسه ی پوچی وه ک قه برانی مؤالی و لادان له به رزه وه ندی نه ته وه یی بده نه وه؟

له م ساته دا خیرایی هوشیار بوونه وه ی خوبه خویی و سه ره له دانی خوبه خویی جه ماوهر له ئاستیکدایه، که دهسه لات و چلکاوخوره کانی ناچار به هاتوهاوار کردوو و که وتوونه ته رشانه وه به پرووی جه ماوهری نارازیدا و به ئازاوه چییه تی و گهره لاوژی تو مه تباریان ده که ن و بو ئه م مه به سته ش کوتوونه ته هاوتاکردنی ئانارشیزم له گه ل گهره لاوژی و ئازاوه گیپی.

هه رچه نده ئه مه بوخوی نائاگا داننانه به باوهری ئازادبخوازانه ی ئانارشیسته کان و پروابوونیان به بزووتنه وه ی خوبه خو و سه ره به خوی جه ماوهری و خوبریارده ری جه ماوهر له چو نیه تی ئاراسته کردنی خه باتی رۆژانه یان دوو له ده ستتپوه ردان و به گبه گینه ی هیزه سیاسییه دهسه لاتخوازه کان. به لام به پیویستی ده زانم هه م راستکردنه وه یه ک بو واتای واژه ی ئانارسیزم بخه مه پروو، که به داخه وه هه م زورینه ی نووسه رانی کورد له واتاندنی ئه م واژه دا بنیشتی هه لیزرکاوی ده می دهسه لاتداران و چه په دهسه لاتخوازه کان ده جوونه وه، هه م هه ولی که سانیک

لهوانه فرههنگدانه‌ران پاشره‌وی بووه بۆ ئه‌و گه‌ره‌لاه‌وژیه‌ی که لاوازی ئه‌ندیشه و چه‌واشه‌کاری به‌ره‌مه‌یناوه و بئ سئ و دوو پێیان کردووه‌ته که‌وشی ده‌سه‌لات. هه‌روه‌ها هه‌مان کات وه‌لامیه‌کی راگوزهری به‌ نووسه‌رانیك بده‌مه‌وه، که به‌ زۆره‌ملی ده‌یانه‌وئیت راستیه‌کان بشیوین.

ئانارشیزم، که ئاراسته‌یه‌کی هه‌زریه و پێیوايه ئازادی ته‌نیا کاتیک له‌دایک ده‌بیت، که سه‌روه‌ری چینه‌یه‌تی له‌ گۆر نرابیت، ئیتر ئه‌م سه‌روه‌ریه‌ به‌ده‌ست هه‌ر چین و پارته‌یکه‌وه‌ بیت، هه‌یج له‌ ناوه‌رۆکی سه‌رکوته‌گه‌رانه‌ی ناگۆریت. بزوتنه‌وه‌ی ئانارشیه‌ستی له‌ سه‌راپای میژوودا شوینیه‌ی دیاره و ئازادی تاکي به‌ مه‌رجی ئازادی گشتی داناوه و ئه‌و ئازادیه‌ش به‌ له‌نێوچوونی پایه‌کانی سه‌روه‌ری چینه‌یه‌تی؛ واته‌ کاری کریگرته و مولکایه‌تی تاییه‌تی و ده‌وله‌ت، دیته‌دی.

ئانارشیزم** له‌ روه‌ی واژه‌ناسیه‌وه، واژه‌ی "anarchy" ره‌چه‌له‌کی یونانی‌یه (anarchos) و پێشگری (an) یا (a) به‌ واتای (نا)، (ره‌تکرده‌وه) دیت له‌گه‌ل (archos) به‌ واتای (فه‌رمانه‌وا)، (به‌رپوه‌به‌ر)، (سه‌رۆک)، (لێپرسراو)، (ده‌سه‌لات) دیت، که به‌سه‌ر یه‌که‌وه به‌ واتای نا بۆ سه‌روه‌ری دیت و له‌ کوردیدا گونجاوترین و پرپه‌پێسترین واتا ته‌نیا (ناسه‌روه‌ری)یه، یا به‌و جوهری که‌ بیه‌تر کرۆبۆتکین دایرشته‌وه، ئانارشی له‌ یونانی‌یه‌وه هاتوه و به‌ واتای دژه‌ده‌سه‌لات دیت.

به‌داخه‌وه که ئیمه ئه‌م واژه‌مان له‌ زمانه‌کانی چوارلامانه‌وه پێگه‌یشتوه و رۆشنه‌بیرانمان هه‌نده خۆیان ماندوو نه‌کردوه، بچن به‌دوای سه‌رچاوه‌دا بگه‌رپن و وه‌ک توتی قسه‌ی ده‌سه‌لات و پارته‌ چه‌په‌کانیان دو‌باره کردووه‌ته‌وه. که ده‌لیم به‌داخه‌وه، چونکه یه‌که‌م فره‌هنگی رامیاریمان که به‌ریز بورهان قانع له‌ فره‌هنگه‌که‌ی (روزی)وه وه‌ریگه‌راوه، ئه‌و جوگه‌له‌ لێله‌ی به‌ناو رۆشنه‌بیری کوردا هه‌لکردوه و پاش ئه‌ویش هه‌ولێ دووه‌م که فره‌هنگیه‌کی ئه‌له‌کترونی (English-Kurdish Dictionary)*** هه‌مان هه‌له‌ی دو‌باره کردووه‌ته‌وه و هه‌رکس ده‌ستی بۆ ناساندنی واژه‌ی رامیاری برده‌بیت، خۆی خه‌ریک نه‌کردوه و به‌دوای واتای زانستی واژه‌کاندا نه‌گه‌راوه و له‌ ره‌چه‌له‌کی واژه‌کان نه‌کوڵیوه‌ته‌وه. ئه‌مه‌ش بۆ نه‌زانی ئه‌و که‌سانه ناگه‌رپه‌ته‌وه، به‌لکو بۆ ئامانجی رامیاری که‌سه‌کان ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، که سه‌به‌ری به‌سه‌ر ئامانجه‌ زمانه‌وانیه‌که‌دا کردوه.

ئه‌گه‌ر به‌ وردی سه‌رنجی به‌کاربردنی واژه‌ زانستی و ئابوری و رامیاری و ئه‌ده‌بیه‌کان بده‌ین، ده‌بینین که نه‌ بنه‌مای زانستی له‌به‌رچاوه‌گیراوه، نه‌ لایه‌نی زمانه‌وانی گرنگی پێدراوه. نووسه‌رانمان زۆربه‌ی واژه‌کان له‌ زمانه‌کانی چوارلامانه‌وه به‌ تاییه‌ت زمانی عه‌ره‌بی‌یه‌وه وه‌رده‌گرن، که چه‌ند ده‌نگ و پیتیه‌کی تیدا نییه که زمانی ئه‌وروپیه‌کان و یونانی و رۆمانی کۆن به‌کاریان ده‌بن؛ له‌وانه‌ ده‌نگ و هه‌یمای پیتیه‌کانی (چ، پ، گ، ژ، ف، ئ). ئه‌مه‌ش بووه‌ته هۆی هه‌له‌ به‌کاربردن و وه‌رگرتنی، یا ئه‌وه‌ی که نووسه‌رانمان له‌نێوان واتای فه‌لسه‌فی و واتای هه‌لگری واژه‌ جیاناکه‌نه‌وه، بۆ نمونه‌ مارکسیزم وه‌ک هزر و مارکسیستیک وه‌ک هه‌لگری ئه‌و هزره‌!

به‌لام له‌به‌رامبه‌ر واژه‌ی (ئانارشیزم) هه‌له‌ به‌کاربردنی واژه‌تر چووه و ته‌نانه‌ت له‌بری واژه‌ی (chaos یا chaotic) به‌کاربراوه، که ئه‌مه‌ش نه‌ک هه‌له‌یه، به‌لکو تاوانه و خواسته‌یه‌کی رامیاری هانده‌ری ئه‌مه‌یه. ئه‌گه‌نا ئه‌وه‌ی ئه‌لف و بیه‌یه‌کی خۆیندبیت، ده‌زانیت که ئازاوه و بیه‌سه‌ره‌به‌یه‌ی به‌ ته‌واوی زمانه‌ ئه‌وروپیه‌کان به‌جوهره‌ هاتوه: به‌ ئینگلیزی (Chaotic)، (Chaos)، به‌ هۆله‌ندی (Chaos, Chaotisch)، به‌ فه‌ره‌نسی (Chaos, Chaotique)، به‌ ئالمانی

(Chaos, Chaotisch)، به یونانی (Χάος, Χαοτικός)، به ئیتالی (Caos, Caotico)، به پورتوگیزی (Caos, Chaotic)، به ئهسپانیولی (Caos, Caótico). پیناسه‌ی (ئاناشیزم)یش له زمانه ئه‌وروپییه‌کاندا به‌مجۆره هاتوو: **Anarchism doctrine advocating the abolition of government** - ئاناشیزم پڕیازیکه بانگه‌وازی له‌ناوبردنی ده‌سه‌لات ده‌کات). ئیتر نازانم نووسه‌رانی کورد، چۆن له‌م سه‌رده‌مه‌ی کۆمپوته‌ر و ئینتەرنێتەدا وا به‌ پۆژی نیوه‌رۆ واتای واژه‌ زانستی و ئابوری و پامیاری و ئه‌ده‌بییەکان به‌ ئاره‌زووی پامیاریانه‌ی خۆیان و پارتەکانیان بگۆرن؟ ئایا تا ئه‌و پاده‌یه‌ خۆینه‌ری کورد به‌ نه‌زان و ته‌نکئه‌ندیش و گه‌مزه‌ ده‌زانن؟ ئه‌گه‌ر وانیه‌، چۆن ده‌وێرن فیلی زمانه‌وانی وای لێ بکه‌ن؟

دو‌جار ئانارشی واژه‌یه‌کی بنه‌رته‌ی فه‌لسه‌فه‌ی پامیاری ئانارشیزمه‌. ئانارشیزم که له‌ نیوه‌ی دو‌مه‌ی سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا وه‌ک سۆشیالیزی ئازادخواز له‌لایه‌ن **میخائیل باکونین** (Michail Bakunin) و **بیته‌ر کرۆپۆتکین** (Peter Kropotkin) ه‌وه‌ نۆژهن کرایه‌وه‌. ئانارشی (ناسه‌روه‌ری) وه‌ک ریک‌خستنیکی بال‌ا (نموونه‌یی)ی خالی له‌ ده‌سه‌لات له‌ کۆمه‌لگه‌دا، له‌ به‌رامبه‌ر بۆچوونه‌کانی سۆشیالیزی ده‌سه‌لاتخوازی مارکیست‌لینینیستی که ده‌رکی له‌ شو‌رش، ده‌وله‌تی کردنی ئامرازه‌کانی به‌ره‌مه‌ئیان و دامه‌زراندنی دیکتاتۆرییه‌تی پڕۆلیتاریایه‌ و برۆی به‌ ئه‌گه‌ری له‌نۆچوونی به‌ره‌به‌ره‌ی ده‌وله‌ت له‌ سه‌رده‌می تیپه‌ریووندا به‌ره‌و کۆمه‌لگه‌ی کۆمونیستی هه‌یه‌، ده‌ه‌ستتیت.

وینایه‌کی گشتی، که ئانارشی له‌ ریک‌خستنی پامیاریانه‌ی کۆمه‌لگه‌دا به‌ده‌سته‌یه‌وه‌ ده‌دات، ده‌رخه‌ری له‌نۆچوونی داموده‌زگه‌ ده‌وله‌تییه‌کانه‌ له‌وانه‌ یاسادانان، ماف و دادگه‌ری، ده‌وله‌ت و فه‌رمانگه‌ ده‌وله‌تییه‌کان. له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌وانه‌دا خۆبه‌پڕیوه‌به‌رایه‌تی ئه‌نجومه‌نه‌کان -دیموکراسی شوری-، به‌شداری و په‌یوه‌ندی ئازادانه‌ی ئه‌نجومه‌نه‌ سه‌ربه‌خۆکان -خۆبه‌پڕیوه‌به‌ره‌کان-، هاوکاری و یارمه‌تی به‌رامبه‌ر به‌یه‌ک ده‌خاته‌رۆو. له‌ بواری ریک‌خستنی ئابوریدا، بنچینه‌کانی هاوبه‌شی له‌ داها‌ندا " هه‌موو شتیکی ه‌ی هه‌مووانه‌" وه‌ک پێشمه‌رجی له‌ناوبردنی به‌هره‌کێشی، به‌ هه‌لۆه‌شانده‌نه‌وه‌ی ئابوری دراوی و کاریگریگرتنه‌ و مولکایه‌تی تاییه‌ت، پشت به‌ بنچینه‌ی " له‌ هه‌رکه‌سیک به‌ پێی توانای خۆی، بۆ هه‌ر که‌سیک به‌ پاده‌ی پێویستی" ده‌ه‌ستتیت و له‌ویدا له‌ناوبردنی جیاوازی نیوان کاری بازوویی و کاری هۆشی بنه‌مایه‌. ئانارشی سه‌رکه‌وتوو بارودۆخیکه‌ که تێیدا هه‌یج جو‌ره‌ ده‌سه‌لاتیکی ریک‌خراوی پله‌به‌ندی مرۆف به‌سه‌ر مرۆفدا له‌ ئارادا نییه‌. هاتنه‌دی کرده‌یی وه‌ها کۆمه‌لگه‌یه‌کی خوازاوی ئانارشیسته‌کان، له‌ گره‌وی ئاماده‌یی و هاتنه‌میدانی چه‌وساوه‌کاندا به‌ بۆ خۆزگاری و خۆبه‌پڕیوه‌به‌ری کۆمه‌لگه‌ی مرۆفایه‌تی. به‌واتایه‌کی تر بۆ کۆمه‌لگه‌ی بی چین و چه‌وسانه‌وه‌.

ئێستا کاتی ئه‌وه‌ هاتوو، واژه‌گه‌لێک که له‌ زمانی کوردیدا بۆ لیکدانه‌وه‌ی ئانارشیزم به‌کاربراون و ده‌برین، له‌ رۆوی زمانه‌وانیه‌وه‌ بناسین.

ئاژاوه‌ و ئاژاوه‌چییه‌تی: وه‌رگێردراوی واژه‌ی (الفتنة) ی عه‌ره‌بیه‌ و له‌ رۆوی پامیارییه‌وه‌ ده‌سه‌لاتداران بۆ ئاوه‌ژووکرده‌نه‌وه‌ی راستی پووداوه‌کان به‌کاری ده‌بن. سه‌رنجی خۆینه‌ران بۆ ئاماره‌ی ده‌سه‌لاتی بۆرزوازی کورد بۆ راپه‌رینی ۲۰۰۶ی دانیشتوانی هه‌له‌بجه‌، پاده‌کێشم.

فهوذا به كوردی كراوی واژهی (فوضاء)ی عه‌ره‌بیه و به مانای ناشوب و بیسه‌ره‌وبه‌ره‌یی دیت. ئەم باره‌ش تهنیا له دوو باروودۆخدا روودهدات؛ یه‌كه‌م له سه‌رده‌می شوپش و راپه‌پیندا، دووهم له باروودۆخی تیکچوونی بنه‌مای ئابووری كۆمه‌لگه‌ی چینه‌یه‌تی و گواستنه‌وه‌ی ژیرخانی كۆمه‌لگه‌یه‌ك له ئابووری ده‌وله‌تیه‌وه بو ئابووری بازار ئازاد، كه ئه‌ورۆكه له ئەم‌ریكای لاتین و ئەفریكا و ئاسیا و رۆژه‌ه‌لاتی ئەوروپادا ده‌یبینین. كوردستان و عیراق باشت‌ترین نمونه‌ن بو بیسه‌ره‌وبه‌ره‌ی ئابووری و سیاسی و پیاده‌كردنی سیسته‌می ئابووری بازار ئازاد.

گه‌ره‌لاوژئ، به واتای ژاوه‌ژاو و ده‌نگه‌ده‌نگ دیت و نمونه‌ی گه‌ره‌لاوژئ له مه‌زاتخانه و هه‌راجخانه‌كاندایه، گه‌ره‌لاوژئی رۆژی حه‌ج و بانگدانی په‌نجا تا شه‌ست مزگه‌وت له یه‌ك كات و شوپندا، رۆژانی هه‌لبژاردنی پارته‌ ر‌امیاریه‌كان و وتووێژ و ده‌مه‌قالیی هۆلی پارله‌مانه‌كان، ته‌هه‌ته‌قی دۆمینه و هه‌راوه‌ریای چایخانه و دو‌مه‌له‌كان، هاوو‌هوی یاریگه‌كانی تۆپی پێ، گه‌ره‌لاوژئی پێ ده‌وتریت.

هاند‌ریکی تری به‌كاربردنی واژه‌ی ئازاوه‌چییه‌تی له‌بری واژه‌ی ئانارشیزم، در‌دۆنگی و دل‌ه‌راوکیی ده‌سه‌لاتخ‌وازان له ئازادیه‌ك كه له به‌ تروپك گه‌یشتنی راپه‌پین و شوپشدا له ناخی تاكدا سه‌ره‌له‌ده‌دا و له كۆمه‌لگه‌ی ئازاددا گشتگیر ده‌بیت و زه‌مینه‌كانی كۆیله‌تی چین و توپژه به‌ره‌مه‌په‌نه‌ره‌كان بو سه‌روه‌ری چینه‌ فه‌رمه‌ن‌ه‌واكان، له‌نێوده‌بات. هه‌ر ده‌ركردنی ئەم راستیه‌ و ترسی وه‌ها رودانیكه، وا له هیزه‌ چه‌په‌كان ده‌كات، په‌یگیرانه‌تر له بو‌رژوازی به‌ دوا‌ی به‌رنامه‌ریژی ره‌وتی رووداوه‌كانه‌وه بن و كلێشه بو به‌ریوه‌به‌رایه‌تی كۆمه‌لگه‌ی داها‌توو له سایه‌ی ده‌سه‌لاتی پارته‌كه‌ی‌اندا، دا‌بر‌پ‌ژن. چونكه ئاراسته‌ی خه‌باتی ئازادخ‌وازان‌ه‌ی ئانارشیسته‌كان بزوتنه‌وه‌كان به‌ره‌و پوچه‌لكردنه‌وه‌ی پلانه‌كانی سه‌روه‌ری پارت و چین ده‌بات.

ئهمه ئامانجی راسته‌قینه‌ی نووسه‌رانیكه له ئاوه‌ژوو‌كردنه‌وه‌ی واژه‌ی ئانارشیزم، كه به واتای ئازادخ‌وازی دیت. بو تیگه‌یشتن له‌م راستیه‌، ده‌توانین بر‌وانه‌ هه‌لوپست و كاردانه‌وه‌ی هاوبه‌ش و هاوناوه‌رۆکی كلیسا و مزگه‌وت، ده‌وله‌ت، نه‌ته‌وه‌یه‌یه ده‌مارگیره‌كان، سۆشیاله‌سه‌لاتخ‌وازه‌كان- سۆشیال-دیموكراته‌كان، ماركسیست لینینیسته‌كان، ماویسته‌كان، ترو‌تسكیه‌كان، كاسترو‌یه‌یه‌كان و تـ، بو‌رژوا فه‌یله‌سوفه‌كان. بیجگه له شیوه‌ن و واوه‌یلا بو مه‌رگی سه‌روه‌ری چینه‌یه‌تی، كه ئانارکیسته‌كان بانگه‌وازی بو ده‌كهن، ئەوه چییه، كه هه‌مووان له‌سه‌ر خوانیك كۆده‌كات‌ه‌وه؟!!

ئایا جیی خۆی نییه داوا له نووسه‌رانیك، كه به مه‌به‌ستی ر‌امیاریه‌وه یا كو‌پ‌ر‌انه واژه‌كان به‌كار ده‌بن و مالی زمانی كوردیش وپ‌ر‌انتر ده‌كهن، بکه‌ین، تاوه‌كو ده‌ست له خراپه‌کارییه زمانه‌وانیه‌كانیان هه‌لگرن و هینده‌ی تر سوکایه‌تی به خوین‌ه‌ری خۆیان نه‌كهن؟

---

* له بهشی دووه‌مدا نووسینی دوو نووسەر، وهک نمونه به‌سه‌ر ده‌که‌مه‌وه.

**The word "anarchy" is from the Greek, prefix an (or a), meaning "not," "the want of," "the absence of," or "the lack of", plus archos, meaning "a ruler," "director", "chief," "person in charge," or "authority." Or, as Peter Kropotkin put it, Anarchy comes from the Greek words meaning "contrary to authority." [Anarchism, p. 284

*** پارساڵ ئیمه‌یلنکم ئاراسته‌ی به‌پێوه‌به‌ری ئهم فه‌ره‌نگه‌ کرد و بۆم پوونکرده‌وه که ئانارشیزم واتای چیه و گونجاو نییه وی له‌م سه‌رده‌می ئینته‌رنیته‌دا هه‌له‌یه‌ک دوباره‌ بکاته‌وه، که به‌ر له‌ بیست و چهند ساڵ له‌وه‌وه‌به‌ر به‌سه‌ر به‌ریز بورهان قانع‌دا تیپه‌پێوه‌.